

д-ра екон. наук : 08.07.05 / Фролова Лариса Володимирівна. – Донецьк, 2005. – 558 с.

11. Фролова Л.В. Торговельна логістика як об'єктивний напрямок оптимізації товаропотоків на підприємстві / Л.В Фролова // Торгівля і ринок. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2003. – Вип. 15. Ч. 3. Т. 2. — С. 161-167.

12. Управление персоналом [учебник] / А.Я. Кабанов и [др.]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 512 с.

13. Дудар А.П. Менеджмент людських ресурсів в сфері обігу [монографія]. / Дудар А.П. – Сімферополь: Вид-во «Таврія» 2002. – 288 с.

14. Тиме Ян. Дистанционная торговля; / Ян Тиме [пер. с нем.] – М. : Вершина, 2006. – 384 с.

15. Кальвин Р. Как отобрать, обучить, оценить продавцов / Роберт Кальвин. – М. : Лига Прим, 2009. – 336 с.

16. Лук'янченко Н.Д. Управління системою оплати праці на промисловому підприємстві : [монографія] / Н.Д. Лук'янченко, О.А. Вороніна. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 212 с.

17. Лук'янченко Н.Д. Управління трудовим колективом в умовах трансформації економіки : [монографія] / Н.Д. Лук'янченко, Л.А. Лутай, О.Ю. Сердюк. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 236 с.

Надійшла 22.03.2010

УДК 504.03:65.11.1 (477)

О. В. ДЕКАЛЮК, І. В. СТАСЮК
Хмельницький національний університет

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА АУДИТУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено питання екологічного менеджменту та аудиту для забезпечення екологічної безпеки підприємства. Розглянуто тенденції розвитку екологічного аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту. Висвітлено необхідність впровадження стандартів серії ISO 14000 як для держави, так і для окремого підприємства.

The article explored the issue of environmental management and auditing for environmental safety company. We consider the trends of environmental auditing as a tool of environmental management. Elucidated the need for the introduction of standards ISO 14000 as a nation and for individual enterprise.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічний менеджмент, екологічний аудит, інтегрована система екологічного менеджменту, ISO 14000, EMAS.

Актуальність теми. В усьому світі сьогодні досить широко постає питання екологічної безпеки підприємств. Стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежать від наявності надійної системи екологічної безпеки [5, с.151].

Одним із принципових моментів при вирішенні мети діяльності підприємств є необхідність застосування інтегрованого підходу до збереження і раціонального використання природних ресурсів. Неефективне їх використання знижує показники економічної ефективності підприємств за рахунок перевитрат сировини, та наносить шкоду навколишньому середовищу за рахунок великої кількості відходів. Тому, на сьогодні є важливим в процесі економічної оцінки діяльності підприємств врахування його екологічного стану та впливу на навколишнє середовище.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема комплексного дослідження питань екологічної безпеки з урахуванням загальносвітового досвіду висвітлена в наукових працях вчених В.Я. Шевчука [2], Акуленка В.Л. [4], Донця Л.І. [5] та інших. Проблемами екологічного менеджменту та аудиту займалися вітчизняні та закордонні вчені: Н. Пахомова, К. Ріхтер, А. Ендрес, О.М. Теліженко, В.В. Сабадаж, В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк [3], Т.П. Галушкіна [1] та ін.

Результати досліджень, проведених вченими свідчать про необхідність впровадження заходів, спрямованих на вирішення еколого-економічних проблем та забезпечення екологічної безпеки людства.

Практика і наукові дослідження показують те, що організація сучасної підприємницької діяльності потребує відпрацювання і створення системи екологічної безпеки, яка б урахувала ті негативи, що може спричинити кожна сторона або економічна дія щодо підприємства.

Таким чином, недостатня розробка проблеми екологічної безпеки саме підприємств зумовила необхідність подальшого дослідження.

Метою дослідження є з'ясування необхідності впровадження екологічного менеджменту та аудиту як інструментів забезпечення екологічної безпеки підприємства, а також необхідності впровадження стандартів серії ISO 14000 як для окремого підприємства, так і для держави в цілому.

Виклад основного матеріалу. Назріла *екологічна криза* значною мірою зумовлена стихійним, практично некерованим на планетарному рівні і недостатньо регульованим на вужчих рівнях процесом взаємодії людини і суспільства із середовищем мешкання. По суті, в цьому процесі реалізується стратегія споживчого ставлення до навколишнього середовища, домінує егоїстична складова природи людини.

Екологічна безпека – це складова глобальної і національної безпеки, тобто такого стану розвитку суспільних відносин в галузі екології, при якому системою державно-правових, організаційних, науково-технічних, економічних та інших соціальних засобів забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона природного навколишнього, безпечною для життя та здоров'я людей, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для природних систем та населення [3, с.241].

Екологічні проблеми породжені неузгодженістю економічної, демографічної та природно-ресурсної сторін процесу економічного розвитку, які формуються на національному рівні з наступним розвитком цих тенденцій у глобальному масштабі та утворенням синергійних ефектів. Перспективи економічного зростання, у контексті теорії сталого розвитку, пов'язують з вирішенням глобальних проблем збереження ресурсів для майбутніх поколінь. Досягти цього можна шляхом реалізації таких векторів розвитку:

- інтернаціоналізації екологічних зовнішніх витрат як процесу повсюдного поширення ідеології екологізації виробництва;

- оптимізації структури споживання у масштабі суспільства, окремих країн та верств населення, а отже, і структури виробництва, динаміки чисельності населення та економічного зростання, тобто йдеться про зростання фактичних економічних потреб насамперед фізіологічних, які набувають форми задоволеного платоспроможного попиту на продовольчі та інші товари, без яких неможливе існування людини;

- становлення ідеології виробничого ресурсозбереження та впровадження сумісних з особливостями та місткістю природного середовища технологій, проведення оцінки ресурсомісткості та екологічної небезпеки вироблюваних продуктів протягом їх життєвого циклу (проекування – виробництво – використання - утилізація), зростання цільових затрат природоохоронного призначення;

- зміни спрямованості суспільної свідомості й розвитку інформаційного обміну [7, с.66].

Для сучасного етапу розвитку економіки України, яка впритул підійшла до реальної інтеграції у міжнародний економічний простір основними позиціями зниження напруженості екологічних проблем стануть:

- мінімізація екологічного ризику шляхом включення природного капіталу до механізму ціноутворення;

- раціоналізація структури попиту і споживання всередині країни, формування масової екологічної свідомості;

- зміна структури і подальший розвиток національного виробництва у напрямі екологізації, а також формування експортної спеціалізації економіки та визначення можливої частки ринку екологічно чистої продукції;

- товарообмінні операції з іншими країнами та захист внутрішнього ринку від небезпечних для навколишнього середовища, життя і здоров'я споживача товарів [5, с.153].

Система екоменеджменту в Україні визначається, формується і регламентується Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища", прийнятим ще в 1991 році.

Згідно з економічним словником, **екологічний менеджмент** – система управління навколишнім середовищем (система екологічного менеджменту – СЕМ) частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики.

На відміну від управління, *екологічний менеджмент* – це ринково орієнтований механізм, а не інструмент державного управління. Метою екологічного менеджменту є пошук забезпечення найбільш конкурентноздатних рішень у сфері керування природоохоронною діяльністю.

Предметом екологічного менеджменту виступають природоохоронні та ресурсозберігаючі напрямлення діяльності підприємства, а також виготовлення продукції чи послуг. При цьому, *метою екологічного менеджменту* є мінімізація негативних впливів діяльності на навколишнє природне середовище [4, с.23].

У процесі проведення екологічного менеджменту необхідно, насамперед, глибоко проаналізувати техніко-економічну й фінансову ситуацію. Перше питання, на яке необхідно знайти відповідь, – це визначити (встановити) вид продукції, який вироблятиме підприємство для відновлення свого потенціалу та нормального функціонування. Цьому передують аналіз усіх напрямів діяльності підприємства за критерієм конкурентоспроможності продукції (ціна, якість), ринкової частки, структури витрат і прибутковості. Друге питання – забезпечення економічної безпеки підприємства. Цьому процесу передують забезпечення платоспроможності (поточна безпека), забезпечення ефективності використання ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності (тактична безпека), можливість забезпечення виживання в нинішніх умовах нестабільної економіки (стратегічна безпека). Метою безпеки є не тільки захист здоров'я населення, але і захист навколишнього середовища, необхідно визначити показники які б кількісно оцінили стан і якість останньої. До таких кількісних характеристик можна віднести ступінь близькості стану екосистем до границі її стійкості, де буде загублена передбачуваність змін екосистем [4, с.26].

Одним з головних елементів екологічного менеджменту є *екологічний аудит*. Екологічна незалежна перевірка господарської діяльності підприємства з метою оцінки її відповідальності природоохоронному

законодавству та розроблення рекомендацій щодо зниження фактичного або потенційного екологічного фінансового та інших збитків і витрат. До функцій екологічного аудиту належить контроль за формуванням екологічних витрат (втрат) за місцем їх виникнення з виявленням відхилень від нормативів, стандартів вимог і планових завдань, які регламентують природокористування, а також виявлення екстенсивних та інтенсивних факторів і резервів екологічної діяльності первинних підрозділів [2, с.8].

Таким чином, метою екологічного аудиту можна визначити вдосконалення виробничо-економічної діяльності підприємств з урахуванням та вдосконаленням економічної, фінансової, технологічної стратегії по підвищенню рівня екологічності підприємства.

З метою забезпечення екологічної безпеки на підприємстві слід проводити екологічний контроль. *Екологічний контроль* – регулювання екологічних відносин рівнів управління природокористуванням на підприємстві.

Як перехід від адміністративного контролю до заходів економічного впливу, як стимулювання екологічного підприємництва виступає екологічний маркетинг. *Екологічний маркетинг* забезпечує довгостроковий добробут суспільства із соціальних та екологічних позицій на основі підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, у тому числі захист природного навколишнього середовища в процесі виробництва та реалізації товарів та послуг.

В умовах ринкової форми господарювання система управління повинна забезпечувати нову екологічну політику. Цьому сприяє практика екологічного страхування. *Екострахування* – страхування відповідальності підприємств за заподіяння збитків у зв'язку з аварією, технологічним збоєм або стихійним лихом, що призводять до забруднення довкілля [4, с.23].

Формування інтегрованої системи екологічного менеджменту на промислових підприємствах – це ефективний інструмент для комплексного вирішення завдання забезпечення якості продукції, охорони довкілля, професійної безпеки виробництва і відповідальності підприємства перед суспільством та сприяння інтегруванню України у світове співтовариство [6, с.212].

Сучасна екологічна ситуація і тенденції її зміни багато в чому визначаються промисловим виробництвом і господарською діяльністю загалом. Незважаючи на окремі успіхи і досягнення, загальний стан довкілля продовжує погіршуватися, що призведе до подальшого загострення екологічної кризи. Основною причиною цих негативних процесів в Україні є низька ефективність механізмів екологічного контролю й управління, які використовуються на промислових підприємствах, та переважно засновуються на жорстких адміністративних методах. Моделі організації й управління природокористуванням, які діють сьогодні в Україні, не забезпечують узгодженості економічних і природоохоронних цілей, через що виникає необхідність застосування нових підходів до вирішення екологічних проблем. У зв'язку з цим виникла необхідність розробки ефективної системи екологічного менеджменту як більш прогресивної моделі організації управління природокористуванням у ринкових умовах.

Взаємозв'язки між удосконаленням управління природокористуванням і економічним розвитком були головними питаннями на Конференції ООН з довкілля і розвитку, яка відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Основні її документи – "Декларація Ріо-де-Жанейро" та "Порядок денний на XXI століття" (Агенда-21). Саме в останньому вперше прозвучав термін "екологічний менеджмент", причому підкреслювалось, що екологічний менеджмент варто віднести до ключової домінанти сталого розвитку і водночас до найвищих пріоритетів промислової діяльності і підприємництва. Відповідно до цього виникло і поняття системи екологічного менеджменту як результат постійного зростання потреби підприємств і організацій у більш системному управлінському підході у питаннях охорони навколишнього середовища.

Сама хронологія розвитку поняття екологічного менеджменту має чіткий зв'язок з розробкою стандартів і міжнародних рекомендацій. Починаючи з 1992 р., коли Британський інститут стандартизації опублікував перший стандарт систем екологічного менеджменту BS 7750, було підготовлено низку різноманітних міжнародних документів у цій сфері, найважливішими серед яких є серія ISO 14000 – набір міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту. На території України, яка з 1993 року є повноправним членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), ці стандарти були впроваджені у 1997 році. Таким чином Україна офіційно приєдналася до міжнародного співтовариства у галузі впровадження та розвитку екологічного менеджменту [6, с.213].

Якість продукції або послуг є одним із найважливіших чинників успішності будь-якої виробничої діяльності. Це – сукупність властивостей і характеристик продукції або послуг, які надають їм здатність задовольняти обумовлені або передбачені потреби сучасної людини. Нині в усьому світі значно підвищились вимоги споживача до якості продукції, що супроводжується необхідністю її постійного підвищення та уможливує досягнення і підтримання ефективної економічної діяльності. Водночас зростають вимоги до екологічності самого виробництва, його безпечності для довкілля, працівників і суспільства. Відповідно до цього системи менеджменту промислових підприємств все частіше розробляються в інтегрованих формах, що дає змогу враховувати і гармонійно поєднувати різні аспекти виробничої діяльності.

Зміна психології споживачів та виробників розвинених країн змусила бізнес переглянути свою стратегію, сфокусувати її на постійному поліпшенні якості продукції, охорони довкілля і безпеки праці та

бути відповідальним за свою виробничу діяльність перед суспільством. Це стало можливим завдяки використанню *інтегрованої системи екологічного менеджменту* (рис. 1), яка поширюється на всі етапи життєвого циклу продукції та будується у форматі стандартів серій ISO 9000 (система менеджменту якості), ISO 14000 (система екологічного менеджменту), OHSAS 18000 (система менеджменту професійної безпеки) і SA 8000 (система менеджменту соціальної відповідальності), які мають багато спільних рис і надають підприємствам можливість інтегрованого впровадження передового міжнародного досвіду з побудови ефективних систем менеджменту і мінімізації ризиків у відношенні якості, довкілля, безпеки і суспільства. Отже *інтегрована система екологічного менеджменту* – це система менеджменту підприємства, побудована на основі гармонійного поєднання різних аспектів якості виробничої діяльності з метою максимізації еколого-економічної ефективності виробництва (табл. 1).

Рис. 1. Модель інтегрованої системи екологічного менеджменту промислового підприємства [6, с. 214]

Таблиця 1

Формування інтегрованої системи екологічного менеджменту промислового підприємства

Ознака	Характеристика
Визначення поняття	- ефективний інструмент для комплексного вирішення завдання забезпечення якості продукції, охорони довкілля, професійної безпеки виробництва і відповідальності підприємства перед суспільством та сприяння інтегруванню України у світове співтовариство; - система менеджменту підприємства, побудована на основі гармонійного поєднання різних аспектів якості виробничої діяльності з метою максимізації еколого-економічної ефективності виробництва.
Стандарти, на базі яких формується система	- ISO 9000 (система менеджменту якості); - ISO 14000 (система екологічного менеджменту); - OHSAS 18000 (система менеджменту професійної безпеки); - SA 8000 (система менеджменту соціальної відповідальності).
Цілі системи	- забезпечення стійкого розвитку підприємства і розширення експорту продукції; - покращення екологічних і техніко-економічних показників виробництва і його безпеки; - забезпечення взаємозв'язків усіх систем менеджменту підприємства.
Ефект від участі в системі для підприємства	- зниження витрат; - підвищення конкурентоспроможності; - зниження ризиків; - удосконалення підприємства.

Серед *цілей* створення інтегрованої системи екологічного менеджменту можуть бути: забезпечення стійкого розвитку підприємства і розширення експорту продукції; покращення екологічних і техніко-економічних показників виробництва і його безпеки; забезпечення взаємозв'язків усіх систем менеджменту підприємства.

Впровадження інтегрованої системи екологічного менеджменту – це стратегічне рішення щодо розвитку кожного окремого підприємства і має відбуватися із врахуванням його економічних, екологічних, технологічних та інших показників та характеристик. Оскільки більшість промислових об'єктів України не володіють сертифікованими відповідно до вимог міжнародних стандартів системами менеджменту, а їх впровадження вимагає додаткових виробничих витрат, доцільно обрати поетапну стратегію управлінської перебудови підприємства, наприклад у такій послідовності: I етап – побудова, впровадження і сертифікація системи менеджменту якості продукції; II етап – системи екологічного менеджменту і менеджменту охорони праці, III етап – системи менеджменту соціальної відповідальності.

Побудована таким чином система буде діючою узгодженою робочою структурою підприємства і включатиме ефективні технічні й управлінські методи для забезпечення найкращих і найбільш практичних способів взаємодії людей та техніки, а також інформації з метою задоволення потреб споживачів і партнерів стосовно якості продукції і виробничого процесу та економії виробничих витрат [6, с.215].

Ефективність формування інтегрованої системи екологічного менеджменту на промислових

підприємствах залежатиме, насамперед, від вмотивованості і переконань керівництва і персоналу у доцільності і необхідності цих дій. У побудові такого роду системи повинен брати участь весь колектив підприємства, а екологічно коректна поведінка повинна стати компонентом загальної виробничої культури та етики. Що ж до організаційної структури підприємства при інтегрованій системі екологічного менеджменту, то введення на підприємстві нових підсистем менеджменту повинно адаптуватися до наявних умов та органічно поєднуватися з вже існуючою організаційною структурою та системою менеджменту підприємства. При виникненні протиріч коригування має відбуватися таким чином, щоб не порушувати налагодженого механізму функціонування підприємства.

Загалом побудова, впровадження і сертифікація інтегрованої системи екологічного менеджменту на промислових підприємствах дають змогу їм отримати ряд вигід і конкурентних переваг та надає зацікавленим колам впевненість у такому рівні виробництва продукції та надання послуг, який відповідає високим вимогам сьогодення і зумовлюється гострою конкурентною боротьбою на внутрішньому і зовнішньому ринках. Потенційний ефект від участі промислових підприємств в інтегрованій системі екологічного менеджменту диференціюється за чотирма основними групами: зниження витрат, підвищення конкурентоспроможності, зниження ризиків і удосконалення підприємства. Інтегрована система екологічного менеджменту є тим результативним і ефективним інструментом, який дає змогу підприємствам, що її впровадили, досягти високого ступеня довіри і стійкої прихильності споживачів і партнерів з бізнесу.

Використання і впровадження на вітчизняних підприємствах вимог міжнародних стандартів у сфері якості, довкілля, праці і суспільства – це сприяння входженню України до Європейського Союзу і Світової організації торгівлі, тобто забезпечення стратегічних національних інтересів [6, с.215-216].

Однією з умов переходу до сталого розвитку є поєднання інтересів економіки з проблемами екологічної безпеки суспільства, збереження якості навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Необхідним кроком для інтеграції національних і міжнародних інтересів у сфері охорони навколишнього середовища є успішне впровадження міжнародних стандартів ISO 14000, які стосуються систем екологічного менеджменту та екоаудиту на підприємстві [7, с.251].

Екологічний аудит разом з розвитком системи екологічного менеджменту може істотно вплинути на зміну екологічної ситуації в Україні, насамперед, на рівні окремих підприємств. При проведенні екоаудиту отримані результати дають змогу не тільки оцінити еколого-економічний рівень виробництва в майбутньому, але й сформулювати певну думку про наявні екологічні проблеми і конкретизувати шляхи їх вирішення. Екологічний аудит дає можливість виявити диспропорції, які склалися між господарською діяльністю підприємства і охороною навколишнього середовища, а також встановити основні тенденції еколого-економічного розвитку підприємства і розробити заходи досягнення оптимальної рівноваги економічних і екологічних інтересів.

В умовах дії принципів сталого розвитку, проголошених на Всесвітніх саммітах у Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі, і особливо впровадження принципу винуватця (“забруднювач платить”) екологічний аудит набуває особливого значення для підприємств як засіб захисту власних інтересів і водночас як засіб гармонізації відносин із суспільством і навколишнім середовищем.

Наростаюча суспільна свідомість з питань охорони навколишнього середовища призвела до прийняття Постанови Ради Європейського Союзу №1836/93 від 29.06.1993р. про добровільну участь промислових підприємств в загальній системі екологічного менеджменту та аудиту навколишнього середовища EMAS (Environmental Management and Audit Scheme). Крім цього, велика роль у сфері охорони навколишнього середовища належить серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту і аудиту ISO 14000, які розроблені Міжнародною організацією стандартизації.

Як свідчить зарубіжний досвід, екологічний аудит є інструментом системи екологічного менеджменту підприємства, *перевагами впровадження* якої можна назвати:

- розширення ринків збуту для екологічно чистих товарів;
- посилення екологізації виробничо-господарської діяльності підприємства і підвищення екологічної відповідальності його працівників;
- зменшення витрат на виробництво шляхом використання кращих технологій та підвищення еколого-економічної ефективності технологічного процесу;
- зменшення витрат на утилізацію відходів шляхом зменшення їх обсягів;
- зменшення витрат на сировинні та енергетичні ресурси шляхом ефективнішого їх використання;
- зниження ймовірності ризику судової тяжби і виплати компенсації за заподіяну шкоду, а також екологічних платежів і штрафів;
- покращання взаємовідносин з структурами влади і громадськістю;
- покращання іміджу підприємства [8, с.441].

Слід зазначити, що офіційно стандарти ISO 14000 є добровільними. Але їх впровадження є необхідним як для держави, так і для окремого підприємства. Насамперед, впровадження цих стандартів означає приведення нормативно-правової бази України у відповідність з міжнародними нормами, що є важливим кроком до забезпечення дотримання міжнародних процедур охорони навколишнього середовища

в процесі виробничо-господарської діяльності підприємств. З іншого боку, прийняття цих стандартів в Україні обумовлено необхідністю впровадження нових економічних і організаційно-управлінських механізмів управління якістю навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки нашої держави.

Кількість підприємств на світовому ринку, які відповідають вимогам стандартів ISO 14000, з кожним роком зростає (рис. 2).

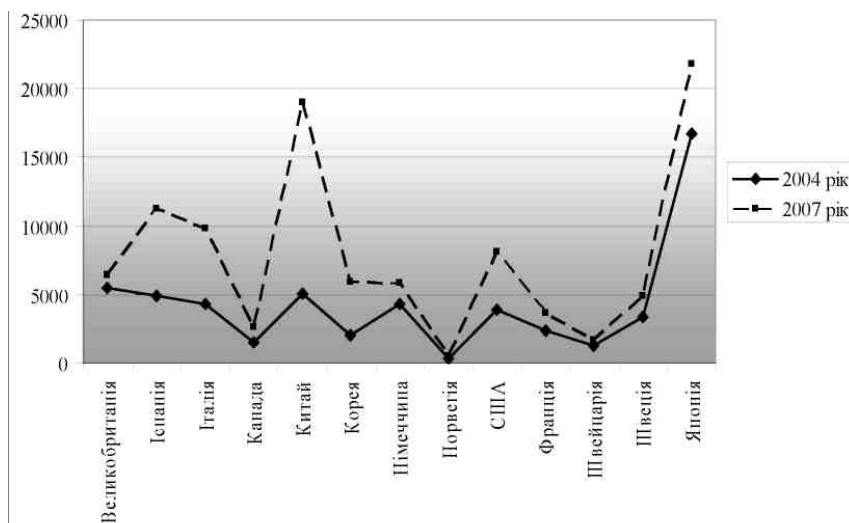

Рис. 2. Кількість підприємств, сертифікованих на відповідність ISO 14000 [9]

Згідно з офіційними даними, у жовтні 2004 року було сертифіковано 74004 підприємства, а в січні 2007 року – 129031 (зокрема, в Україні – 60), що майже удвічі більше [9]. Отже, дедалі більшого значення у виробничо-господарській діяльності підприємств набуває охорона навколишнього середовища, зокрема за допомогою впровадження системи екологічного менеджменту.

Сертифікація підприємств згідно із стандартами ISO 14000 може розглядатися як проміжний крок до узгодження його діяльності з вимогами Постанови Ради ЄС 1836/93 EMAS, оскільки принципи EMAS є надійнішою основою для досягнення основної мети введення стандартів у сфері екологічного менеджменту – зменшення рівня негативного впливу на навколишнє середовище. Першим кроком до впровадження стандартів ISO 14000 є поширення національних процедур екоаудиту.

У березні 1996 р. в Європейському Союзі було зареєстровано 142 підприємства, які беруть участь в реалізації цієї програми, серед яких 80% представляли Німеччину. Станом на початок 2007 р., за даними ISO World, відповідно до стандартів EMAS було сертифіковано 5389 підприємств, які переважно знаходяться в країнах, зображених на рис. 3 [9].

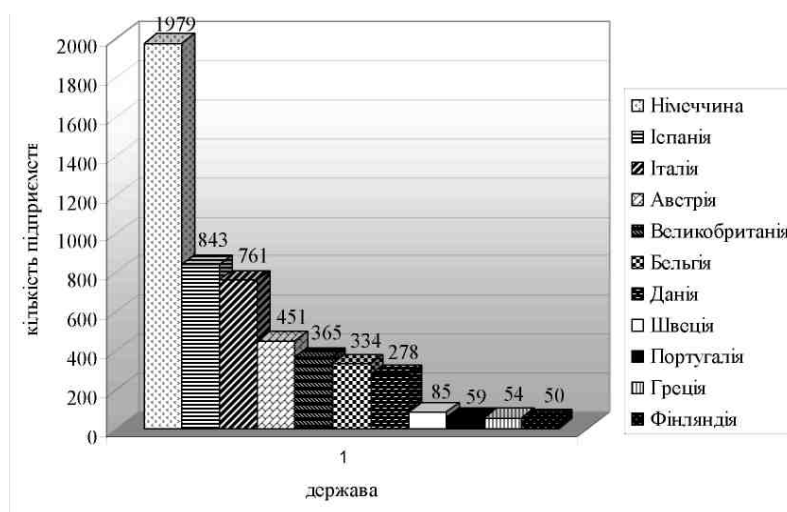

Рис. 3. Кількість підприємств, сертифікованих на відповідність EMAS [8]

Поняття „екологічного аудиту” і „екологічного менеджменту” є взаємопов’язаними. Екологічний аудит може широко використовуватися при сертифікації за ISO 14000 як для оцінювання відповідності системи екологічного менеджменту вимогам стандарту, так і для розроблення програм підготовки

екологічної сертифікації підприємства. Система стандартів ISO 14000 описує єдину систему „екологічного менеджменту і аудиту”: 11-й стандарт регламентує процедуру аудиту системи управління навколишнім середовищем, вимоги до якого визначені в 1-му стандарті; 4-й стандарт дає рекомендації із впровадження системи управління навколишнім середовищем; 12-й стандарт визначає кваліфікаційні вимоги до екоаудиторів, зокрема і до аудиторів систем екологічного менеджменту; 10-й формулює загальні принципи екологічного аудиту, які поширюються і на аудит систем управління навколишнім середовищем.

Хоча Україна однією з перших серед держав СНД на національному рівні затвердила стандарти ДСТУ-ISO14000-97 відповідно до міжнародних стандартів ISO 14000 у 1997р., ці стандарти ще не набули достатнього поширення в Україні. На нашу думку, великою мірою повільне просування екологічних стандартів було обумовлено проблемами в українській економіці. Дуже складно керівництву підприємств в умовах соціально-економічної кризи зрозуміти роль і значення комплексного підходу до охорони навколишнього середовища і усвідомити, що екологічний чинник є важливою складовою бізнесу. Крім того, слід констатувати, що міжнародні стандарти екологічного аудиту мало пов'язані з національними, що є однією з причин повільного впровадження останніх.

У 2004 р. прийнято Закон України “Про екологічний аудит”, який є основним документом, що визначає основні правові і організаційні принципи здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання. У 2004 р. також створено Державний центр екологічної сертифікації Державного екологічного інституту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, який здійснює сертифікацію/реєстрацію екологічних аудиторів, екологічних аудитів і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості всіх суб'єктів господарювання.

Для великих і середніх підприємств, на наш погляд, доцільно проводити екологічний аудит з метою подальшого створення системи екологічного менеджменту і отримання сертифікату ISO 14000. Такі підприємства, на відміну від малих, можуть понести тягар витрат на впровадження і сертифікацію системи екологічного менеджменту, але вони виправдовують себе так само, як і традиційні заходи підприємницької діяльності, зокрема, реклама, розширення виробничих потужностей, оновлення технічного оснащення тощо. В довгостроковій перспективі ці підприємства отримають низку конкурентних переваг, зокрема функціонування ефективної системи екологічного менеджменту відкриває можливості розширення своїх ринків збуту, а також посилення своїх позицій на ринках, де воно вже займає певну нішу.

Екологічний аудит, а згодом і проведення сертифікації на відповідність ISO 14000 дасть змогу підприємствам не тільки зменшити свої витрати в процесі виробництва і збільшити прибутки, а й забезпечить довіру населення до їхньої продукції, а отже, і постійний попит. Крім цього, сертифікація дасть змогу полегшити стосунки підприємства з контролюючими державними органами з питань охорони навколишнього середовища.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин керівникам підприємств слід усвідомити, що ігнорування екологічного чинника у довгостроковій перспективі може призвести до виникнення проблем, зокрема, до дисбалансу у вітчизняній економіці. Екологічне удосконалення є конкурентною перевагою, якої можна легко досягти, створивши на підприємстві дієву систему екологічного менеджменту, провівши екологічний аудит, або ж отримати сертифікат ISO 14000 з подальшим дотриманням екологічних вимог у своїй виробничо-господарській діяльності [8, с.443-444].

Висновки. Одним з найгостріших завдань, що стоять перед світовою цивілізацією, є проблема екологічної безпеки на планеті. Однією із складових шляхів вирішення глобальних екологічних проблем стає необхідність розробки комплексу заходів для екологічної безпеки і його послідовна реалізація на різних рівнях — від локального до глобального.

Загальний стан екологічної безпеки в Україні є досить складним. Існує широке різноманіття чинників (як природного, так і антропогенного характеру), які спричиняють в подальшому ускладнення її стану у просторово-часовому аспекті. Це в значній мірі впливає на довкілля та призводить до погіршення умов життєдіяльності. Тому існує нагальна потреба комплексного вивчення та розв'язання проблем, пов'язаних з екологічною безпекою.

Процес взаємодії на екосистемі, на сьогоднішній день, не може відбуватися спонтанно, тому слід впровадити заходи, які були б здатні поліпшити екологічну самостійність економічних суб'єктів, тобто систему EMAS. Це призведе до забезпечення підприємству "кредиту довіри" в відносинах з усіма зацікавленими в його діяльності сторонами. Такий процес називається екологічним менеджментом.

Варто звернути увагу на те, що підприємства, які практикують екологічний менеджмент, теоретично одержують ряд істотних переваг. По-перше, це зниження витрат за рахунок: ресурсо- і енергозбереження; утилізації, продажу побічних продуктів і відходів виробництва; мінімізації платні за ресурси і забруднення навколишнього середовища. По-друге, зростання доходів за рахунок вищих цін на екологічно чисту продукцію; підвищення конкурентоспроможності; створення нових видів продукції. По-третє, сприятливий імідж, здатність до постійного оновлення асортименту продукції, кращі можливості для експорту продукції.

Широке впровадження екологічного менеджменту і екологічного аудиту обумовлено такими

основними причинами: екологічні показники стають усе більш вагомим фактором конкурентної боротьби; підсилюються економічні і адміністративні санкції за порушенням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища і екологічних стандартів.

Враховуючи те, що для України поняття екологічного менеджменту є досить новим слід поступово впроваджувати стандарти ISO 14000. Ключовим поняттям цієї серії є поняття системи екологічного менеджменту організацій, тому центральним документом стандарту вважається ISO 14001 "Специфікації і посібник з використання систем екологічного менеджменту". При цьому принципово новим є те, що в сфері регулювання еколого-економічних відносин основна увага звертається на внутрішньо-фірмові методи захисту навколишнього середовища. Система EMAS не націлена на розширення економічної відповідальності та на обмеження волі дій підприємств. Тобто на підприємствах створюються такі економічні стимули, які спонукають їх до добровільного прийняття офіційних директив в області екологічного менеджменту.

Українські підприємства сьогодні переживають глибоку кризу, яка викликана певними об'єктивними і суб'єктивними причинами. Об'єктивними причинами є фактори зовнішнього середовища фірми. Суб'єктивними причинами є внутрішні фактори, пов'язані із орієнтацією підприємства, системою менеджменту, системою постачання, виробництва та збуту, організаційною культурою фірми, тощо. В цьому випадку не слід забувати про найважливіший з складових економічної безпеки – це людський фактор [4, с.26].

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є методологія оцінки економічної безпеки, для цього слід: розробити методи прогнозування тривалості роботи підприємства зі сталими еколого-економічними показниками; обґрунтувати критерії оцінки економічної безпеки підприємства; установити причини проявлення факторів ризику та законів розподілу наслідків їх впливу; розробити заходи захисту виявлених факторів ризику. Є надія, що використання передового зарубіжного досвіду, активізація методичних розробок (у т.ч. і розробки авторів) допоможе розвитку української економіки, який можна забезпечити шляхом розвитку і зростання конкурентоспроможності української промисловості.

Література

1. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента: теория и практика: Монографія. – Одесса: ИПРиЭЭИ НАН Украины, 2000. – 280 с.
2. Шевчук В.Я. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту – К.: Символ-Т, 1997. – 221 с.
3. Семенова В.Ф., Михайлюк О.Л. Екологічний менеджмент: Навч.посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004 – 407 с.
4. Акуленко В.Л., Мамчук І.В. Екологічний менеджмент в контексті забезпечення екологічної безпеки підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5, Т1. – С. 21-26.
5. Донець Л.І., Прокопенко Є.Ю. Екологічна безпека в координатах світового розвитку // Вісник Хмельницького національного університету. – 2006. – № 6, Т.1. – С. 151-154.
6. Потай О.А. Формування інтегрованої системи екологічного менеджменту промислових підприємств // Науковий вісник НЛГУ. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 212-216.
7. Кушнір Ю.В. Перспективи впровадження системи екологічного аудиту на промислових підприємствах // Науковий вісник НЛГУ. – 2005. – Вип. 15.7. – С. 251-254.
8. Огородник М.М., Новак У.П. Тенденції розвитку екологічного аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту // Вісник національного університету «Лівівська політехніка». – 2009. – № 647 (76). – С. 440-444.
9. <http://www.ecology.or.jp/isoworld/english/analy14k.html>

Надійшла 14.01.2010

Підп. до друку 30.04.2010. Ум. друк. арк. 25,42. Обл.-вид. арк. 14,81
Формат 30x42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № 431

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого
редакцією журналу "Вісник Хмельницького національного університету"

ПП Ковальський
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 53. Тел.-факс (0382) 76-42-92